

### **Співвідношення політичних і загальнолюдських цінностей.**

В сучасному світі, де існує безліч доленосних проблем, що набувають глобального характеру, людина намагається знайти орієнтири, згідно з якими здійснюватиметься її прогресивний розвиток. У цьому аспекті напрацьована низка чинників, серед яких особливе місце займають цінності людського життя. Проте, не всі загальнолюдські цінності займають в той чи інший історичний момент провідне, чільне становище. При цьому, необхідно підкреслити, що існують особливі цінності, які отримали назву політичних, які завжди здійснювали доленосний вплив на розвиток людини і суспільства.

Феномен політичних цінностей не достатньо повно розкритий в сучасній філософській літературі, а соціально-філософський аспект цього процесу не є чітко виокремленим. Саме тому філософське дослідження політичних цінностей на сьогоднішній день є досить актуальним.

У найбільш загальному відношенні політичні цінності входять у систему загальнолюдських цінностей. Однак, це не просте, механічне входження, скоріше, навпаки, тут політичні цінності набувають особливого статусу.

Для розкриття особливого статусу політичних цінностей необхідно, насамперед, проаналізувати сутність політичних цінностей взагалі.

Поняття “цінності” вже досить давно є предметом дослідження не тільки філософії, а й соціології, політології, психології та інших наук. Цінності розглядаються багатьма фахівцями як важливий чинник інтеграції соціально-гуманітарного знання, хоча єдиного підходу у розв’язанні цієї проблеми ще не вироблено. Стосовно ж політичних цінностей, то існують методологічні та концептуальні аспекти аналізу цієї проблематики, хоча вони надзвичайно різноманітні та суперечливі. Віддаючи належне теоретичному і практичному значенню досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно визнати, що у науковій літературі подається фрагментарний аналіз різних проблем

формування політичних цінностей, приділяється недостатньо уваги розробці теоретичних основ вивчення політичних цінностей, відсутнє системне дослідження процесів їх формування, трансформації та еволюції. Починає стверджуватись думка, що розвиток вчення про політичні цінності вимагає систематизації, узагальнення і на цій основі реконцептуалізації теоретичних та емпіричних результатів досліджень, створення цілісної концепції, яка б створила б узагальнене бачення сутності та функціонування політичних цінностей у сучасному соціумі.

Така концепція виявляється, насамперед через з'ясування того, що взагалі являє собою цінність, який зміст даного поняття. Етимологічний смисл цього слова здавалось би є зовсім простим і тому можна сказати, що: цінність – це рівень значимості одного, стосовно іншого. Це, за визначенням соціологів, загальні ідеї, які допомагають людям відрізнити добре від поганого, бажане від небажаного і формулювати на цій підставі суспільні орієнтири та принципи поведінки. Російський вчений О. І. Івін у своїй праці “Основания логики оценок” зазначає, що “під цінністю розуміється всякий предмет будь-якого інтересу, бажання, прагнення” [3, с.12]. Філософська енциклопедія так трактує поняття цінність: “філософське і соціологічне поняття, що означає, по-перше, позитивну чи негативну значимість об'єкта, на відміну від його екзистенційних і якісних характеристик (предметні цінності), по-друге, нормативну, розпорядно-оціночну сторону явищ суспільної свідомості (суб'єктні цінності чи цінності свідомості)” [9, с.462]. В дійсності вся множина предметів людської діяльності, суспільних відносин і включених в їх коло природних явищ може виступати в якості “предметних цінностей” як об'єктів ціннісного відношення, тобто оцінюватись в плані добра і зла, істини чи не хибі, прекрасного чи потворного, дозволеного чи забороненого, справедливого чи несправедливого і т. д. Це можуть бути і предмети, речі (в тому числі коштовності, тобто речі, які мають велику ціну), і явища природи, і суспільні явища, і людські вчинки, і надбання культури (наприклад, витвір техніки чи мистецтва). Поняття цінностей виникає завдяки існуванню елементарного і щоденного факту, що люди в процесі життєдіяльності задовольняють свої різноманітні потреби,

використовуючи предмети і їх властивості, речовини і сили природи, а також “продукти” суспільної діяльності людей. Одні із них виявляються корисними, потрібними для людей, тобто здатними задовольнити їх потреби, інші – шкідливими і непотрібними, безкорисними. Першу групу об’єктів люди відносять до цінностей. Ось чому віднесення до цінностей і поняття цінності виникають при взаємодії людини з оточуючими її об’єктами (у вказаному багатообразному значенні). Так російський вчений В. П. Тугарінов стверджує, що “Людина оцінює здатність того чи іншого об’єкту задовольняти її потреби, бажання, інтереси чи цілі. Таким чином, цінності і їх поняття лежать дуже глибоко, в самих основах людського життя” [8, с.259]. Російські дослідники з даної проблематики Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. зазначають, що “Цінності – це ... узагальнені стійкі уявлення про щось як бажане, про благо, тобто про те, що відповідає якимось потребам, інтересам, намірам, цілям, планам людини (чи групи людей, суспільства)” [2, с.228]. На думку американського соціолога Т. Парсонса, цінності складають фундамент суспільства, а останнє зберігає стабільність, не дивлячись на притаманні йому конфлікти, якщо тільки воно має цілісне узгодження, деякий набір цінностей, що поділяється всіма.

Особливість цінностей – висока стійкість, що не дозволяє змінити їх довільно, миттєво. Спроби деяких філософів ввести поняття “негативні цінності”, чи “антицінності”, являються абсурдними. Негативні поняття в оціночних судженнях ніколи не утворюються за допомогою простого заперечення: вони мають свою власну термінологію. За допомогою заперечувальної частки “анти” утворюються лише поняття, які не мають оцінюючого характеру, наприклад “антисвіт”, “антиматерія” тощо. І це зрозуміло: сказати “антицінності” – означає визнати за “негативними цінностями” достоїнство цінностей, що, очевидно, не вірно. Чи може віруюча людина назвати диявола “антибогом”?

Слід чітко розрізняти цінність і оцінку. Цінністю може бути як явище зовнішнього світу (предмет, річ, речовина, подія, вчинок), так і факт думки (ідея, образ, наукова концепція). І коли цінність виявляє себе у якості рівня значимості одного, стосовно іншого, то оцінка – це розумовий акт, що

являється результатом нашого оціночного відношення людини до цього предмету. Вважаючи предмет (чи його властивість) корисним, добрим, гарним, досконалим і т. д., ми здійснюємо оцінку. Оцінка, відповідно, залежить від властивостей предмету, що оцінюється. На відміну від цінності, яка, як зазначалось вище, має тільки позитивну ознаку, оцінка може бути як позитивною, так і негативною.

Наприклад, Е. Дюркгейм ввів термін “аномія”, який характеризує стан особистості, що передує самовбивству. Це стан повної втрати смислу. В соціальному плані Е. Дюркгейм розумів під аномією ціннісно-нормативний вакуум. Отже, аномія – це повна втрата цілі і етичних цінностей, дезорганізація суспільства.

Також необхідно зазначити, що політичні цінності часто розглядають як елементи культури. Справа в тому, що більшість дослідників визначають політичні цінності на особистісному та суспільному рівні через поняття соціальних орієнтацій, зазначаючи важливість цих структурних компонентів у політичній свідомості, ідеології, ментальності, соціальній психології. Саме тому у якості політичних цінностей часто розглядаються норми моралі і права, інтереси, цілі, ідеали тощо. Але як справедливо визначають у своїй праці “Политические ценности” російські дослідники М. Карват і В. Маліновський [5] визнання і функціонування названих понять як політичних цінностей не являється загальноприйнятим. Адже, найбільш вживаним в сучасній літературі є твердження про те, не чим цінна політика для людини і суспільства, а що є цінним для політики. Така думка підтримується також традиційними роздумами на тему залежності між етикою і політикою.

Стосовно ж аналізу природи політичних цінностей, у сучасній літературі можна виділити різні теоретичні позиції. Російський дослідник В. П. Бранський, наприклад, вважає, що “політичні цінності являють собою, перш за все, юридичні закони і акти з їх виконанням (включаючи судові постанови), які фіксуються матеріально у знакових об’єктах – відповідних документах (конституціях, кодексах, статутах, указах, договорах)” [1, с.494]. Вони так само, як і економічні цінності, мають утилітарну корисність для людей (суспільства),

здатні принести людям користь за допомогою задоволення правових потреб людей (соціальних груп). До духовних же цінностей автор відносить етичні, естетичні, світоглядні, наукові цінності, які задовольняють потреби людей у вдосконаленні, розвитку їхнього духовного світу, у насиченні свідомості і душі людини знаннями, почуттями, ідеалами. Отже, існують принаймні два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, - і цінності, які, навпаки, надають смислу існуванню самої людини. Або цінності, які обслуговують самоствердження людської особистості, якою вона є, - і цінності, котрі творять і відроджують людину в певній принципово новій якості. Цінності другого типу в сучасній літературі інколи називають “вищими”, або “культурними”, або “смыслжиттєвими”, або ж просто “самоцінностями”, оскільки щодо людського суб’єкта вони є чимось самостійним, самодостатнім і, отже, таким, що принципово вимагає морального ставлення до себе. Немає сумніву, що моральні цінності, які постають орієнтирами для людської свідомості, і насамперед вища з-поміж них цінність – ідея Добра, належать саме до другої з названих категорій цінностей. Таким чином, у даній класифікації політичні цінності до духовних не відносяться, а фактично ототожнюються з їх правовим та економічним виміром.

Вельми перспективним є підхід, представники якого займаються аналізом політичних цінностей як складного і багатовимірного об’єкта, а не просто як елемента політичної культури. У його рамках політичні цінності визначаються як деякі стандарти, принципи мислення і поведінки, по відношенню до яких індивід разом з іншими людьми відчуває деяке позитивне ставлення і згоду, які послідовно і поступово формуються у людини в процесі сенсової орієнтації його інтересів у політичній сфері [7]. Вони розглядаються як утворення, безпосередньо не пов’язані з потребами й інтересами індивіда. З точки зору даного підходу, потреби й інтереси індивіда у політичній сфері носять динамічний характер і змінюються під впливом поточної ситуації. На відміну від них політичні цінності являють собою більш стійкий конструкт. Політичні цінності є продуктом соціального досвіду конкретного суспільства, тому вони відрізняються від суспільства до суспільства. Політичні цінності відносні,

оскільки вони залежать від умов життєдіяльності конкретної соціальної спільноти, які схильні до різних змін.

Більшість дослідників схилиються до думки, що політичні цінності скоріше мають соціальний (груповий, колективний, національний тощо) характер ніж індивідуальний. Це можна побачити із перегляду різних підходів до визначення політичних цінностей. Наприклад, ті ж вище зазначені російські дослідники М. Карват і В. Маліновський обґрунтовують думку, що політичні цінності є ідеї явищ, а не просто явища, тому, що цінності мають надіндивідуальний характер. Вони є продукт суспільної практики, належать до того, що виступає спільним, соціальним у свідомості різних індивідів. Суб'єктивування політичних цінностей полягає лише в їх осмисленні, а об'єктивування – в утвердженні їх у суспільстві. На їх думку, політичними цінностями будуть ті ідеї соціальних потреб, які відносяться до потреб великих соціальних груп. «Політичні цінності – це ідеї, що виражають відношення великих соціальних груп як соціальних цілісностей до потреб інших соціальних груп і потреб суспільства в цілому з точки зору усвідомлення своїх власних потреб» [1, с.243]. В свою чергу М. С. Каган [4] пише, що політичні цінності утворюються на соціально-психологічному рівні суспільної свідомості, як спільні для макрогрупи риси національного характеру, станової психології, класової самосвідомості, і формулюються на ідеологічному рівні теоретиками. Політичні цінності надособистісні, оскільки відповідні оцінки здійснюються індивідом не від власного імені, а від імені тієї спільноти, до якої він належить і представником якої себе вважає.

Отже, як бачимо, однозначного підходу до трактування політичних цінностей, як елементів культури немає. Дехто ототожнює їх з потребами і інтересами, а дехто говорить, що вони на відміну від потреб і інтересів є стійкими утвореннями, в свою чергу заперечуючи думку тих дослідників, які наголошують на тому, що політичні цінності носять динамічний характер і змінюються залежно від соціальної ситуації. А деякі науковці у якості політичних цінностей розглядають юридичні закони і акти з їх виконанням. Але це ще не повне коло проблем, що стосуються політичних цінностей.

Означені проблеми стають чіткіше окреслені, коли зауважити, що політичні цінності входять в систему загальнолюдських цінностей. Однак, яке в дійсності вони займають місце в цій системі і яка їх роль, спробуємо розібратись. Перш за все варто охарактеризувати такий важливий компонент соціального знання і соціального життя суспільства в цілому як загальнолюдські цінності. Ними є «світоглядні ідеали, що відображають духовний досвід всього людства. Це сукупність уявлень про дійсно людське, варте, праведне, добре – все те, що об'єднує людей» [6, с.90]. Це ключова група понять, що входять в систему суспільствознавства і являються загальними у філософських вченнях про людину – філософської антропології, філософії історії, теорії етики... Історично формування уявлень про загальнолюдські цінності складалось в міфології світових релігій і пов'язаних з ними культур. Так у Старому Заповіті серед десяти заповідей сформульовані релігійно-мотивовані заборони на вбивство, крадіжку, блюзнірство, вимога поважного ставлення до батьків тощо, які по суті являються загальнолюдськими. Важливу передумову розвитку системи загальнолюдських цінностей склав принцип антропоцентризму, в чіткій формі висунутий Протагором (5 ст. до н. е.): людина є міра всіх речей. В європейській культурній традиції антропоцентричні підходи до світу найбільш концентровано представлені в античній міфології і філософії; античний духовний спадок був як відомо, на свій манер освоєний і перероблений християнством, яке проголосило принципи рівності людей перед богом, вимоги любові до ближнього і не протиставлення злу насилля. В епоху Відродження Н. Макіавеллі демонструє, у зв'язку з проблемою звільнення і об'єднання Італії в 16 ст., висування політичних засобів на одне із перших місць в шкалі європейських цінностей. В кінці 18ст. німецький філософ І. Кант формулює свій знаменитий категоричний імператив, де стверджує: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла стати основою всезагального законодавства». Наведена формула направлена проти примітивного політичного утилітаризму в мотивації діяльності і разом з тим не відкидає політичної дії, яка переслідує загальнолюдські цінності. В сучасну епоху загальнолюдські цінності набувають пріоритетного статусу по

відношенню до національних, расових, класових, ідеологічних, політичних і інших групових цінностей. Особливу значимість мають такі загальнолюдські цінності як екологічне і економічне благополуччя людей, мир і дружба між народами, соціальна справедливість, людська гідність, права і свободи особистості.

Але з даної характеристики загальнолюдських цінностей не зовсім чітко вимальовується межа між політичними цінностями, коли більшість вчених розуміють під ними рівність, справедливість, братерство, патріотизм, громадянськість, національну гордість, станову гордість, класову солідарність, партійну дисципліну тощо і загальнолюдськими цінностями, якими можна назвати ледве не кожную із вище вказаних. На наш погляд, під політичними цінностями слід розуміти сукупність політичних ідей, орієнтирів, уявлень, вмінь, а, головне, знань, що скеровують і мотивують політичну діяльність на завоювання влади, і, як наслідок, конструюють політичну дійсність. Отже, основною політичною цінністю являється влада. Ніцше стверджував, що життя не має інших цінностей, окрім ступенів влади. Цінність – це найвища кількість влади, яку людина в стані засвоїти. Влада сама наділяє цінності їх значимістю. Чим могутніше влада, тим менш схильна вона визнавати щось окрім себе самої за ціннісне і цінне. Влада передбачає організацію і управління, які, відповідно, також можна віднести до основних політичних цінностей.

Отже, політичні цінності займають особливе місце в системі загальнолюдських цінностей і щоб побачити їх специфічність потрібно виробити певні критерії:

1) в сучасну епоху радикальних змін і прискорення всіх процесів у суспільстві варто замислитись, що б в ці моменти політичної діяльності виступало б значимим для вирішення тих чи інших проблем. На нашу думку, це ефективність. Чим ясніше поставлені завдання для політика, чим більшим арсеналом знарядь для досягнення певного результату він володіє, тим швидше і якісніше будуть результати, покликані задовольнити суспільні потреби і інтереси. І тоді політичними цінностями, які займатимуть основоположне

місце в даному випадку будуть: політична влада, політичний менеджмент, політична компетентність, політична економіка тощо;

2) хоча політичні цінності розглядаються переважно як групові, суспільні, колективні елементи, але їх засвоєння, чи краще сказати, осмислення відбувається на особистісному рівні. Більше того, деякі із політичних цінностей можуть стосуватись окремого суб'єкта політики. Ось чому такими цінностями в політиці є політична харизма, політичний імідж, політична етика, політична естетика, політичний лідер тощо.

Політичні цінності, виконуючи ряд функцій, відіграють особливу роль у розвитку політичної системи. Їх основна, вирішальна функція полягає в інтеграції будь-якої соціальної цілісності. Цінності виступають інтегративною основою як для окремо взятого індивіда, так і для будь-якої соціальної спільноти – малої або великої групи, культури, нації, людства в цілому.

Із мотивуванням пов'язана “контрольна” функція. Політичні цінності, будучи підґрунтям для вироблення стандартів оцінки соціальної дії та її результатів, самі постають ідеальними критеріями орієнтації особистості й суспільства.

Політичні цінності сприяють формуванню цілої системи цілей, уточненню їх ієрархії через визначення головної кінцевої мети всієї політичної діяльності та інших, які опосередковують головну. Тому функцію, пов'язану із встановленням цілей, можна визначити як “директивну”.

“Інструментальна” функція полягає у визначенні політичних благ і механізму досягнення соціально-політичних благ. У її реалізації беруть участь саме інструментальні політичні цінності.

Система політичних цінностей виконує також регулятивну функцію, обумовлюючи відношення соціальної групи чи іншої соціальної спільноти до різнорідних політичних (або соціальних) інститутів.

В свою чергу, ступінь функціональності політичних цінностей зумовлений глибиною їх усвідомлення і ефективності.

Отже, підсумовуючи, варто ще раз визначити поняття політичних цінностей і тим самим наголосити на їх відмінності від загальнолюдських: це

сукупність конкретних політичних ідей, орієнтирів, уявлень, вмінь, знань, що скеровують і мотивують соціальну діяльність на завоювання політичної влади, і, як наслідок, конструюють соціальну дійсність. Звичайно, в теперішній час, коли людство зіткнулось із глобальними проблемами, такими як екологічна криза, демографічний вибух, тероризм, значна майнова диференціація в суспільстві тощо, на перший план висуваються загальнолюдські цінності, до яких належать і релігійні, і естетичні, і економічні цінності. Однак, з нашої точки зору, політичні цінності є провідними, бо з їх існуванням поєднана політична влада, з допомогою якої з'являється можливість організувати і скеровувати розвиток соціуму у прогресивному (регресивному) напрямку.

## Література

1. Бранский В.П. Искусство и философия. - Калининград: Янтарный сказ, 1999. - 704 с.
2. Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика: Учебник. – М.: Гардарика, 1998. – 472 с
3. Ивин А. А. Основания логики оценок. – М., 1970. – С.12.
4. Каган М. С. Философская теория ценности. – С.- Пб.: Петрополис. – 1997. – 206с.
5. Карват М., Малиновский В. Политические ценности // Элементы теории политики / Под ред. В. П. Макаренко. – Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского ун-та, 1991. – С. 219-252.
6. Краткий политологический словарь / Под ред. С. Г. Рябова, З. И. Тимошенко. – К.: РАПО «Укрвузполиграф», - 1992. – 104с.
7. Лебедев И.А. Политические ценности как сложный и многомерный объект // Вестник Московского ун-та. Сер. 12 полит. науки. - 1999. - № 2. -С. 38 - 49.
8. Тугаринов В. О. Избранные философские труды. – Л.: Изд-во ленинградского университета, 1988. – 344с.
9. Философская энциклопедия. – М.: “Советская энциклопедия”, 1970 – 740с.